

inkább ottmaradnak az emberek, a fiatalok, mint Székkutason. Mert ez utóbbi két város között, az iparilag fejlettebb Hódmezővásárhelyhez nagyon közel, nagyon jó közlekedéssel összekötve, a csinos, mozgalmas életű várossal nem képes felvenni a versenyt. Ha itt kedvező gazdasági feltételekkel maradnak is fiatalok, nem olyan mértékben. Nyolcoltan összetett tényezők hatnak, s szerintem sok meglepetést hoz e tekintetben a gazdaságirányítás reformja. Növekedni fog a tsz-ek közötti munkaerővándorlás, ebből következőleg a gyöngébb tsz-eket munkaerő híján olykor majd oda kell adni a jobbknak; gazdálkodjanak velük és javítsák fel...

— És az állami gazdaságok — tsz-ek viszonylatában?

— Ott máris nagy különbségek vannak. Csak nem mindenki jut tsz-be...

Fábiánsebestyénről visszatérve ismét a vándorlókat figyeltem. Az utasok beszélgettek. Szemközt egy negyvenes férfi — esőköpenye alól zöldes vattakabát, vasúti nadrág kandikált ki — azt mondta a szomszédjának:

— A parasztnak a legjobb most, ha élelmes, annyit keres, amennyit nem szégyell! Jobban él, mint egy herceg, a tsz-ben is, mert ráadásul mi dolga van ott? Nincs az a zsákolás, kasozás, szállítószalag van ott, kérem! És hol a régi aratás? Hogy az állatgondozó? Ugyan! Ott van reggel háromtól hétig meg délután négytől nyolcig. Mi dolga van annak? Tőgyet mos, fej, lealjaz... ugyan!

Az arcot, az embert semmi se különbözteti meg az árpádhalmi, fábiánsebestyéni termelőszövetkezeti dolgozóktól, csak a szavai. Nézem az arcát, de ha nem is lát-nám: szavaiból biztosan tudnám, hogy valami nem is oly távoli köze van a földhöz, maga is paraszt volt valamikor. S bár ismeri a paraszti dolgokat, bár olyan könnyű-nek tartja a munkát és fejedelminek az életet, azért ő marad más munkája mellett. Ez is egy vélemény, nem egyoldalúbb, mint olykor egy-egy riport.

De hát mi az igazság, az elfogulatlan és általános érvényű? Csak mozaikokból rakhatjuk össze a képet és az arány mutatja az általánost. Ezen belül sajátos, egymásnak ellentmondó, egymással olykor összefonódó indulatok és érdekek munkálnak. S lassan, olykor bizony kerülőkkel jó és szép faluk alakulnak ki.

Az is előfordul, hogy túl előrelátóan a falun kívültre tervezzük a falu közepét.

ÉG A FALU?

(Hozzászólás a „Füstölő falu”-hoz)

Ég a falu? De micsoda tűz ez? Olyan máglya, amelyet magunk raktunk, hogy perzselje meg, tüntesse hamuvá mindazt, ami ellenkezője annak, ami szocialista. S nicsak, minek lehetünk olykor tanúi! A tűz itt-ott belekap abba a csűrbe is melyben már a mi búzánk, a mi munkánk fekszik. Hatvani Dániel írása erről tanúskodik, amikor felvázolja, lám a mai emberöltő közeli határához jutott a falu társadalma. A foktői tsz 561 tagja közül csak ketten fiatalabbak húsz évnél. Mint a riportból kiderül, hasonló a helyzet egész Bács-Kiskunban, az ország második legnagyobb megyéjében, de alighanem az egész országban is. Látszatra úgy tűnik, a községekben egy-két fanatikus „Bak Sándor” él már csupán, akik nekikeseredetten, verembe esett oroszlánsként vívják a „kilátástalan” társadalmi háború nehéz csatáit. Valóban így festene a helyzet? Attól függ, merről állunk és milyen nézőpontból figyeljük a küzdelmet.

Ma, amikor ismét a magyar falu „elesettségén” keseregünk, eszünkbe sem jut tán, hogy marxista mértékkel mérve csupán arról van itt szó, hogy egy korábbi társadalmi katasztrófa, minőségi változás után még kevés volt az időnk ahhoz, hogy a falu új szocialista társadalmának minden vonatkozásában helyreállítsuk saját egyensúlyát. Megítélésem szerint csak ott és akkor ég a falu, ahol és amikor ez a bizonyos új társadalmi egyensúly politikai, közgazdasági vagy más tényezők miatt — ahelyett, hogy javulna — átmenetileg romlik. Azonban az is igaz, hogy a múlt paraszti élet elemei is jelen vannak még. Ezek naponta, a nap minden órájában rombolják, pusztítják azt, amit eddig építettünk.

Alapvetően igaz az, amit Hatvani Dániel fejteget: keservesen vajúdik ma a magyar falvak társadalma. De hadd tegyük hozzá: minden szülés fájdalommal jár, és csak a fájdalom ismerete teheti édessé, széppé a születő élet örömeit. Ezt társadalmi szinten is igaznak, törvényszerűnek kell elfogadnunk. Azt sem feledhetjük persze, hogy a nehéz szülés olykor súlyos komplikációkat okozhat. Ezért kell most a szocialista falu „szülőágyához” még egy lépéssel közelebb menni. Kijavítanunk azokat a hibákat, melyeket menet közben követtünk el.

Iskoláinkban idestova húsz éve már szocialista szellemű köznevelés folyik. Gyermekeink az általános iskola padjaiban például ragyogóan gépesített, már majdnem gombnyomásra működő tsz-ek termelési adataiból készítik el matematikai dolgozataikat. Nagy ideákat kapnak az élet küszöbén. Mégis azt tapasztaljuk, hogy gyakran ezek a parányi életbimbók mielőtt kifeszlenének, máris lefulladnak. Mire le-
gényekké, nagylányokká serdülnek ezek a fiatalok, alig több utópiánál az, ami megmarad bennük tanított jövőjükéről. Elhagyván az iskolát, az öregebb generációk — legtöbbször maguk a szülők — teszik tönkre gyermekeiket, vagy nyomnak örökös pecsétet jellemükre.

Hadd hivatkozzam magam is néhány konkrét példára. A *szatymazi termelőszövetkezetben* is megközelítette már a gazdák életkora a hatvan esztendő. Gyenge a munkabírás. Mégis a falu takarékszövetkezetében elhelyezett pénzfelesleg (nem is szólvá arról, ami másol van) az ősz folyamán majdnem elérte a tizenötmillió forintot. Kisteleken meghaladta a huszonkétmilliót, egész Csongrád megyében pedig a *százötvenmilliót*. Azoknak az embereknek van most hatalmas pangó pénzvagyonuk a bankokban, akiknek régen csak nyomasztó adósságaik lehettek ott. Sok parasztszaládnak könnyebb manapság megvásárolni az új autót, mint vezetői jogosítványt szerezni hozzá. Van televízió, motorkerékpár! Az is vehet magának, akinek pillanatnyilag nincs pénze. A takarékszövetkezet örül, ha hitelt nyújthat.

Mégis a szülők a tavaszi szőlő- meg fametszések, permetezések és gyümölcszedés idején „kötéllal fogják” a napszámosokat. Százhusz forintot is fizetnek naponta, hogy a tsz-től vállalts részes gyümölcsöst, burgonyát, kukoricát jó gazda módjára művelhessék meg. Ugyanakkor *felőtt korba serdült saját fiuk, lányuk a szegedi gyárakban, az építőiparban, vasúton, ki itt, ki ott öt-hat forint órabérért dolgozik*. Ez is egy az ezernyi ellentmondás közül. Erdemes ezt bogoznunk: az apa „bizonyos forrásból” tudni véli, hogy ha a rendszer megváltozik, a kárát valamiféle „nemzetközi jogszabály” értelmében köteles megtéríteni a bank, amennyiben az kevesebb tízezer forintnál. Ezért azután különféle fedőneveken tízezer forintnál kisebb címletű betétkönyvekben helyezik el pénzüket. Magam is ismerek embereket, kiknek tíz-tizenöt ilyen könyvecskéjük is van. Azzal a társadalmi renddel szemben nyilvánul meg ez a gyilkos bizalmatlanság, melynek épp a saját gyermekük a tulajdon örököse. (Másképp van már ebben egy jó adag bizalom is, az állam gondjaira bízzák felesleges pénzüket.) Mi ez, miért van ez? A letűnt úri világ komisz cinizmusú farkastörvényének hatása ez még. Véggkövetkezménye pedig gyakran az, hogy sok parasztszaládnak a tizennyolc-húsz éves korú legény kenyértörésre megy az apjával. Csapatokba verődnek, s valami nagy társadalmi örökszerek hátán barangolásra indulnak; maguk számára is megmagyarázhatatlan módon undorodnak mindattól, amit otthon, a falu mai átmeneti társadalmi kettőségekben látnak, éreznek. Sodrónak ezek a fiatalok életük országútján, akarva, akaratlanul a sokszor szerényebb, de tisztességesebb munkásélet felé. Mint említettem is már, valóban nem kell nekik túl sokat tenniük azért, hogy egyébként nem nagy igényüket — pár öltöny divatos ruha, cipő, száz forint egy bárra — kielégítsék. Vállalhatnának munkát a tsz-ekben is, csakhogy ha otthon maradnak, a tsz-ből eredő kereset a *szülői kasszába folyik be*. Ez is ellentétes azzal a korai, egyébként nem káros önállósággal, amire az általános iskola első osztályától neveltük ezeket a fiatalokat. Jóllehet a legény maga dolgozik a tsz-ben, de a háztáji föld is természetesen a apát illeti.

Még egy fontos momentum: Odáig jutottunk most már, hogy a szakképzetlen fiatalok lehetnek bármily egészségesek, erősek, félemler számba vehetők csupán egy komolyabb gazdaságban. A maga hatalmas bonyolultságával tört be a mezőgazdasági termelésbe a kémia, a villamosenergia és a Diesel-motorok óriás vasáradata. A „földesztérgályosságot” azelőtt senkinek sem kellett tanulni. A parasztmesterséggel — tartották régen — együtt jött világra a falusi ember. Most meg máris jó harminc kurrens szakmát számolhatunk össze a mezőgazdaságban — a tejkezelőtől a baromfitenyésztőtől a pincemesterig és a szántóföldi öntöző szakmunkásig.

Kell-e bizonyítani ugyanakkor, hogy *mezőgazdasági szakmunkásképzésünk eddigi módszere aligha volt alkalmas arra, hogy a fiatalok ezreivel megszerettesse a földet, szép jövőjüket*. Megítélésem alapján mélyreható reformokra van szükség ebben az ügyben. Törvényt kellene hozni, hogy azok a fiatalok, akik az általános iskola után nem tanulnak más pályán tovább — tehát életcélként a földművelő pályára marad meg számukra —, kötelezően tanuljanak ki valamilyen helyileg keresett mezőgazdasági szakmát. Ezzel szemben meg lehetne szüntetni a kétéves továbbképző iskolát, mely már amúgy is értelmét veszítette, mivel semmilyen képesítést sem ad.

Úgy tűnik, a felcseperedő mostani parasztagenerációk egész egyszerűen elkallódnak, szétszóródnak. A városban élő munkásfiatalok, ha nem tanultak tovább, és állandó munkahelyük sincs, csakhamar „összeütkeznek” a rendőrséggel. Közveszélyes

munkakerülés címén „ref” alá veszik őket. Ilyesmi nincs a falvakban. A fiatal éle-
tek ezrei lógnak céltalanul a levegőben, mondván, hogy *ők szüleiknek segítenek*.
Egyikük-másikuk nincs még hűszéves, de már két munkakönyvvük van, mert az
első megtelt az otthagytott munkahelyek pecsétjével. Érdekes adatot hallottam a
nyáron! Egyedül Csongrád megyében tizenkétezer ember (főleg faluról elszármazott
fiatalok ezek) van úton állandóan. Valahonnan *már elmentek*, új munkahelyükre
pedig *még nem érkeztek meg*. Ha ez a hatalmas kóborló sereg megállapodna egyszer
— iparban, mezőgazdaságban —, munkaerő-gondjaink alighanem örökre megszűnné-
nek. Akkor hát telepítsük le őket!

Ha ez olyan könnyű volna! Legtöbbször nem is anyagiakon inkább szellemieken
múlik ez. Lehet-e egy szatmazi vagy éppen foktői fiatalnak máról holnapra végleges
életcélja a tsz, amikor a soha nem tapasztalt jólétben élő szülők — tisztesség a ki-
vételnek — korántsem a legjobb, legszorgalmasabb szövetkezeti gazdát tekintik ma
még példaképüknek, hanem azt az egyénit, aki az 1960–61-es nagy átalakulás során
valahogyan átesett a rostán, s mert teljesen megfélekedtünk róluk, élve a kon-
junktúra áldásaival, úgy ahogy *megháromszorozta vagyonát*. Melyik parasztemberben
nem táltosodik meg az érzés: „*ha én sem léptem volna be, most én is itt tartanék*”.

Ma már senki sem akar azért kilépni a tsz-ből, mert nem tud nyugodtan, kényel-
mesen élni. Ehelyett inkább ekképpen vetődik fel a kérdés: jó bent, kint azonban
még jobb lenne. Voltak pedig elég sokáig kint is. Épp ezért e nézettel alig érdemes
vitatkozni. Azt viszont nem tagadjuk, hogy ez is egy jókora követ jelent a pogy-
gyászban.

Itt áll a maga bonyolultságával a falusi lakáshelyzet. A haladó idő hatalmas
súlya alatt egyre-másra roppannak össze a tanyák. Eszembe sincs, hogy védjem a
tanyákat, mégis szóvá teszem, hogy a terebélyesedő falvak a tanyavilág és a szövet-
kezeti termelés között is nagy ellentmondás feszül. Immár tíz, tizenöt év múlt el
azóta, hogy — egyébként helyesen — újabb tanyákat építeni nem lehet, tiltja a tör-
vény. Emiatt a megházasodott fiatalok kénytelenek olykor évtizedeken keresztül
is *együtt* — nem ritkán egy szobában — *lakni a szülőkkel*. (Hacsak be nem szorul-
nak valamelyik városi bérház pincéjébe vagy albérletbe.) Szaporodnak az új há-
zak, az új utcák a községekben is. Ezek azonban távolról sincsenek egyenes arány-
ban a tanyák pusztulásával. Éppen a fiatalok érdekében revideálnunk kellene
eddiggi településpolitikai elképzeléseinket is. Szükség lenne az Alföldön, a mai
tanyavilágban legalább öt-nyolc négyzetkilométerenként *új tanyaközpontok kialakí-
tására*. Van erre példa a legfejlettebb tőkés országokban és a Szovjetunióban is.
Elképzelhető-e az például, hogy a huszonegyezer holdas ásothalmi tanyatenger
minden lakója valaha is betelepülhet majd a mostani központba — olyan feltételek
mellett, hogy az üzem kint marad tizenöt-húsz kilométerre a lakásától, ahová nem
robognak hajnalban a villamosok, sem az autóbuszok, ahová sokszor még járható
utak sem vezetnek? Ma még nincsenek rá jogszabályok, néhány falusi vezető azon-
ban már felismerte (ha nem akar négy év alatt Bak Sándor módjára tíz évet öre-
gedni), hogy ebben az ügyben öntevékenyen kell cselekedni. De majdcsak lesznek
rendeletek is! A létesülő új szövetkezeti üzemek szomszédságában telket mérnek,
aminek a fiatalok megragadhatják a sarját, s azt mondhatják: ez a miénk, itt ra-
kunk fészket, itt fogunk majd élni. A nagy család, a tsz is segít a fészekrakásban.
Már az is jó, ha fuvarszkózt, némi anyagot juttatnak. Bizony régi dolog, hogy ahová
üzemet építenek, oda lakások is kellene. S az is igaz, hogy az Alföldön általában
sokkal ritkábban helyezkednek el a falvak, mint a felcseperedő új üzemek. Íme a
szegedi járás példája: Harminc község határában állami és erdőgazdaságok nélkül
hetvenöt mezőgazdasági nagyüzem helyezkedik el. Ha egy üzem nagyságát hat
négyzetkilométernek vesszük (a valóságban lényegesen kisebbek, ez esetben is a járás
tsz-ei közül település szempontjából legfeljebb csak harmincnak látszik rendben a
jövője. Ellentmondások... Újra meg újra ellentmondások. Ezek azonban szerintem
komoly bajokat csak addig tartogatnak, amíg nem ismerjük őket. A felismerés he-
lyett azonban hajlamosak vagyunk messzemenő következtetésekre — diagnózis nél-
kül is.*

A falu valóban füstölög, de lássuk azt is, mi van a zsarátnok alatt. E tűzben
edződik, szilárdul lágy halmazállapotából az egységes szocialista paraszti osztállyal
együtt a falusi új értelmiség is. Helyzete szintén elemzésre érdemes. Nézzünk egy
példát. Könnyű róla meggyőződni: szinte nincs is ma már Magyarországon olyan
falú, melynek ne volna saját szülött orvosa, állatorvosa, tucatszűri pedagógusa, agrár-

* A kérdéskomplexum részletes kibontását Mocsár Gábor végezte el lapunk márciusi számában
között, „Megint a tanyák között” című tanulmányában. (A Szerk.)

mérnöke stb. S ki mondaná meg, hogy hol vannak?! Mindenki *máshol*. A balástyai agrárproletár lánya valahol a Nyírségben körorvoskodik, az ozorai puszták népének fiát pedig ide, Csongrádba helyezték. Őt itt nem várta senki, csak egy rideg, hideg albérleti szoba, mint ahogy *Mátó* Juluskát sem várta más azon a messzi tájon. A főiskolákról, tudományegyetemokről szelek szárnyára bocsátott, falura kerülő értelmiségiek egy részének az iménti méltánytalanság miatt fiatalos tüze, lelkesedése egykedűre lehül. S nem kevesen hagyják el a választott pályát, pedig a tanintézetben még azt gondolták; ha majd kijutnak onnan, alapjaiban mozdítják meg otthonhagyott világukat. Ez gyakran azért sem sikerül, mert mire az új környezetben legyökerezzenek, elfáradnak, erőt vesz rajtuk a közöny, a cinizmus. Pedig otthon „saját fájuk” gyönyörű virágzó ágai lehettek volna. Eleinte még várták haza a falvak a fiaikat, lányukat, mint a szolgálatát kitöltő katonát. Ma azonban már nemigen várják.

Olyan dolgok ezek, melyeket eddig alig vettünk figyelembe, s emiatt drága éveket vesztettünk el a stabil, „állóképes”, aktív falusi értelmiség kinevelésében. Szerintem minden falusi orvost, pedagógust, agronómust, zöldkeresztes calmetnővért haza kellene engedni — a szülőfalujába; vagy legalábbis azokat, akik menni akarnak, és akiket még szívesen fogadnak otthon. Ennek egyébként kínálkozik egy nagyon praktikus gazdasági oldala is. Ismerek néhány tanárt, orvost, aki tíz-tizenöt éves helyezgetés, hányódás, vetődés után hazaverekedte magát. S közülük senkinek sem kellett állami pénzből negyedmiliós kiadással szolgálati lakást építeni. A szülők szemefényei végleges otthonra találtak a régi házban, vagy pedig újat építettek nekik — a szülők. A tanácsnak csak az építési engedélyt kellett kiállítani. Látnunk kell azt is, hogy a mai szolgálatlakás-rendszer — bármennyire is szaporítjuk az új állami lakásokat a falvakban — soha sem oldja meg végérvényesen a falusi értelmiség lakás gondját. Csongrád megye falusi szolgálati lakásainak jó egyharmadában például már nyugdíjas pedagógusok laknak; vagy olyanok, akik ugyan túl jutottak: a nyugdíj-korhatáron, csupán a lakás miatt tanítanak még. Az új kollégának — aki leváltaná a nyugdíjba menőt — nincs hol laknia. S a fennálló lakástörvények értelmében a nyugdíjasokat sem lehet kirakni. Merőben antihumánus dolog lenne olyan megfáradt öregeket az utcára tenni, akik gyakran negyven esztendő is eltöltöttek a köznevelés szolgálatában.

Hasonlóképp fest a helyzet többé-kevésbé az agronómusi pályán is. A saját falujába hazatérő agronómustól senki sem szokta megkérdezni, hogy „*fiam, aztán meg tudnál-e egy tőke szőlőt metszeni?*” Nem vitatják a háta mögött, hogy „*mit akar itt ez a szerencsétlen? Még metszeni sem tud! Órá bizzuk ennyire magunkat?*” Az új agronómust ma már egészen másként fogadják a faluban, mint öt-tíz évvel ezelőtt, amikor az egyéni gazda szülő — mi mást tehetett — úgy érezte, kakukktójást költött, amikor hazajött az agrármérnök fia. Azokat az ellentmondásokat már legyőztük. Viszont sok diplomás agrármérnök, pedagógus még ma is villamoskocsi-vezető, taxisoфór, vasutas vagy éppen kozmetikus, esetleg női fodrász.

Furcsa dolgokat is szül a mai falusi élet. Van rá bizonyíték: amelyik tsz-ben a falu szülötte a főmérnök, ismeretlen a mérleg hiány, jól megvannak a gazdák, milliós állami dotációk nélkül is — még akkor is, ha gazdasági viszonyaik más tsz-ekhez képest kedvezőtlenebbek.

A napi élet forgatagában, ezernyi tennivaló között gyakran megfelelkezünk ezekről az „apróságokról”, drága árat fizetünk miatta. Ismerek egy harminckét éves főagronómust, tulajdonképpen diplomája nincs, csupán mezőgazdasági technikus. Ötezer-kétszáz holdon gazdálkodik, szülőfalujában. Az ő szövetkezete minden esztendőben „fiatalodik” pár évet. Most már csak „negyvenöt évesek”. Az összes környező tsz-ek tagságának — vagy nyolcnak — az átlag életkora viszont ötvenhét és hatvan év között változik. Az agronómussal egykorú fiatalok, akik a közösség ötszáznyi tányájában születtek, mind ott vannak vele együtt. Ez a szövetkezet — bár csak öt éve alakult — nem „füstölög”. Ellenkezőleg: *virágzik*. Meggyőződése, hogy ugyanezt a technikust három községgel odább tán brigádfőzetőnek sem fogadták volna be. Az ő szövetkezetében élettől lüktető, eleven az ifjúsági mozgalom is. Tán éppen a főagronómus példája nyomán eddig vagy húsz fiatalember szervezte meg különféle úton a technikus i oklevelet. Belőlük biztosan nem lesz már női szabó, nem vállalkoznak kefégyári anyagmozgatásra sem. (Véletlenül ilyen agronómust is ismerek.) S még csak szolgálati lakást sem kell állami költséggel építeni részükre. Ellenben esztendő ünnepeken — április 4-én, május 1-én, augusztus 20-án — meg más alkalmakkor — tiszta szívvel, örömmel, saját gépkocsijaikon vonulnak az ünnepi menetben. Merőben más ez, mint annak az agrármérnöknek az élete — ilyet is ismerek —, aki egy düledező tanyában esténként maga főzi kormos kis bográcsában a százszor megutált krumpis tarhonyát, mert pénzért sincs számára, ha megéhezik, egy tányér meleg leves. Azt akarják ugyanis, hogy menjen el, pedig:

tulajdonképpen jóképességű, nagyszerű fiatalember. Ebben a gazdaságban szeptember elején még tartott az aratás. De azt hiszem, a bajok nagyobbik részét korántsem az időjárás okozta.

1956 előtt padlásokat söpörtünk faluszerte. Most meg ígéretes emberi lelkek ürülnek ki. Egyesek azért, mert tobzódásig jutottak a jólétben, emiatt teljesen eltorzult emberi igazságérzetük, a párthoz, a társadalomhoz való viszonyuk. Mások meg azért, mert alig kapnak megértést környezetüktől. Gondjuk és bajuk glóbusunk súlyával nehezedik a vállukra. Fút a kíváncsiság: Bak Sándor elnök lesz-e még akkor is a foktói tsz-ben, amikor a „füstölgő falu” vitája lezárul a Tiszatáj-ban? Könnyen lehet, hogy már nem, pedig tulajdonképpen a Kossuth-díj is a tarsolyában van.

CSEPI JÓZSEF

AZ IGÉNYES ÉLET PEREMÉN

Február közepének egyik estéjén, Békés község művelődési házában mintegy 500 fő befogadóképességű nagytermében jó hétszázan szorongtunk. A zsúfolt széksorokban ülők és a falak mentén állók javarésze cigány: többsége ünneplősen, tisztán öltözötten. A színpadon *műsor* folyt: teljes egészében a községben élő cigányok mutatták be. Több mint két órán át dalok, táncok váltották egymást, s zenés-táncos élektépeket is láttunk. Maga a műsor sajátos keverék volt: felcsendültek a jellegzetes ősi, nyújtott, fájdalmas énekek és az egymásnak feszülő ritmusú, doboló, fűtött *cigánydalok* éppúgy, mint a bárhol fellelhető s folklorisztikus eredetre egyáltalán nem utaló különféle *műdalok*. Az egésznek azonban mégis *sajátos íze, hangvétele* és mindenekfelett megkapó *varázsa* volt.

A varázsa-kifejezés semmiképpen sem romantikusan értelmezendő, legfőképpen abból a puszta tényből eredt, hogy csaknem magától megalakult a szereplő 30 tagú együttes, aztán eljutott a fellépésig, e kétségtelenül nagy sikerű, szinte ovációval fogadott estig, s többszázás közönséget vonzott, jórészt olyanok sorából, akikről nemrég ezt elgondolni sem tudtuk volna. Még közelebről: a cigánykérdés megoldása alapvetően gazdasági, szociális tényezőkhöz kapcsolódik ugyan, de nem lehet mellékes az *igényesség felkeltése*, a kulturáltabb emberi létforma vágyának élesztése sem. Ennek volt része a békési est, a békési cigányfarsang.

Mennyire tudatos része volt, az kiderült az előadás után, amikor elbeszélgettünk a járási tanácsok művelődési osztályvezetőivel, a művelődési ház igazgatójával és másokkal, akik később néhány hivatalos adatot is szívesek voltak rendelkezésünkre bocsátani. (Puskás László művelődési osztályvezető: „Fokozott igényességre akarjuk nevelni őket... Azt akarjuk bebizonyítani minden módon, hogy nem csak úgy lehet élni, ahogyan olyan hosszú időközön át éltek a cigánytelepeken... Hogy van szebb és emberibb élet is...”)

Egy kis statisztika: Békés község 22 és fél ezer lakosából mintegy 500 a cigány, akik a IV. kerületben levő telepen laknak. A legutóbbi pontos felmérés 1964 őszén volt: akkor ott 486 fő, 110 család lakott. Az ott élők fele 16 éven aluli volt (245, ebből 127 a 6–14 éves iskolaköteles korosztályú.) Ez a ma is meglevő arány már magában véve mutatja bizonyos feladatok előtérbe kerülését. Így az iskolakötelesekkel való fokozott törődést, a munkabaállítás gondjait — itt a nők nagy része a gyerekek miatt nem jöhet számításba.

Az életkörülményekről hozzávetőleges képet mutat, hogy a telep 110 családja 85 lakásban lakik. Egy helyiségből álló putri 23, két helyiségből álló részben padlósolt 53, három helyiségből (szoba, konyha, kamra) pedig 9 van a telepen. Teljes berendezés 12 lakásban található, hiányos berendezés (csupán ágy, esetleg asztal, a szekrény vagy még inkább a székek hiányoznak) 68 lakásban. Teljesen berendezés nélküli, csak szalmával borított 5 lakás. Összesen 14 udvarban készítettek primitív WC-t, így elképzelhető, milyen a többi lakás környéke.

Ez a reális kép, amely elszomorító lenne, ha az elmúlt években nem tört volna át rajta sok, nagyon is biztató sugár. Ne csak a legjelentősebbre gondoljunk, arra, hogy 17 család már új lakásba, maga építette új házába költözött, amelyhez az OTP és a tanács segített kölcsönrel hozzá. Végül is minden családnál ezt kell majd elérni, de addig sok egyéb gond vár leküzdésre. Addig igen jelentősek az olyan látszólagos apróságok is, hogy 18 udvarban megpróbálkoztak a *fásítással* és felerészben eredményt értek el, ma már termő gyümölcsfák is találhatóak. Kisebb-nagyobb *virágágyakat* látunk 14 család háza környékén, s ezeken a helyeken a lakás belső díszítésével, külső meszelésével is egyre többet törődnek. A községi tanács bevezette a vizet a telepre: két *kútjuk* van már. *Villanyt* kapcsoltak be, *bekötő út* épült.